

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

FACULTATEA DE LIMBI ȘI LITERATURI STRĂINE

ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LITERARE ȘI CULTURALE

TEZĂ DE ABILITARE

DOMENIUL FUNDAMENTAL: ȘTIINȚE UMANISTE ȘI ARTE

DOMENIUL DE ABILITARE: FILOLOGIE

AUTOR: MIANDA CIOBA

PROF. UNIV. DR

Teză elaborată în vederea obținerii atestatului de abilitare în scopul conducerii lucrărilor de doctorat în domeniul FILOLOGIE

BUCUREȘTI

2018

I. RESÚMENES DE LA TESIS DE HABILITACIÓN

1. Rezumatul tezei de abilitare pentru conducerea lucrărilor de doctorat

Teza de abilitare pe care se sprijină solicitarea de recunoaștere, din partea comunității academice, a dreptului de a conduce lucrări de doctorat în domeniul literaturii spaniole are drept nucleu prezentarea sintetică a celor mai importante contribuții științifice ale autoarei, cu elementele lor de originalitate, precum și aspectele legate de difuzarea rezultatelor cercetării prin intermediul publicațiilor, conferințelor, traducerilor etc. Aduag la dimensiunea de cercetare, aspectele cele mai importante ale activității de profesor al Universității din București în ultimele aproape trei decenii.

Activitatea didactică

Așa cum sugerează conținuturile concrete ale evoluției academice prezentate în această teză, dimensiunea de cercetare se află în relație consubstanțială cu activitatea didactică și ambele derivă din orientarea spre filologie romanică și spre cultura textelor României occidentale, în speță, spre studiul literaturilor hispanice aparținând Evului Mediu și Renașterii. Această etapă de formare academică care înglobează perioada pregătirii tezei de doctorat sub coordonarea prof. Sanda Rîpeanu a presupus patru cicluri de cercetare în biblioteci și universități din Spania susținute de burse MAE-AECI, în cursul cărora am achiziționat competențe de paleografie romanică de lectură și de ecdotică, de istorie a limbii castiliene, de istorie literară și intelectuală și de cultură medievală hispanică.

Teza de doctorat cu titlul *Historia Orientalis de Jacques de Vitry. La traducción castellana existente en el Ms. 684 de la Biblioteca Nacional de Madrid* a fost definitivată în 2000, susținută în 2001 și a devenit element nucleal al întregii activități de cercetare, cunoscând dezvoltări ulterioare care sunt prezentate în cap. II.B. al tezei. În același timp, în relație cu această cercetare avea să se structureze activitatea mea la catedră, care se poate certifica prin numeroasele proiecte de licență și de Master îndrumate în ultimii douăzeci de ani, dar și, mai ales prin numărul, varietatea și calitatea cursurilor propuse și susținute, în cadrul programelor de licență și prin programele academice de Master pe care le-am conceput și omologat (acreditat) sau la construcția cărora am contribuit. Astfel, pe lângă faptul că, o parte importantă a activității mele de proiectare didactică a

presupus intervenții și modificări succesive ale conținuturilor cursului de literatură, în conformitate cu schimbările de politici academice din ultimele două decenii, consider că expresia cea mai creativă a acestei activități se reflectă în categoria cursurilor opționale (*Visul în Evul Mediu hispanic, Etică și politică în cărțile cavalierești*) și în cursurile integrate în programele de Master de Studii Medievale (*Orient și Occident: experiențe de cunoaștere și reprezentări ale alterității, Sfârșitul Evului Mediu*) și de Master de Studii Hispanice (*Introducere în editarea critică a manuscrisului medieval castilian, Ficțiuni ale identității la sfârșitul Evului Mediu hispanic*). Procesul de comunicare didactică a avut drept suport cărțile cu aceleași titluri publicate la Editura UB în 2013, alte studii și articole conexe care atacă aspecte înguste ale aceluiași tematici. Programul de Master de Studii Hispanice pe care l-am omologat în 2017 constituie un proiect academic care pune alături discipline din domeniul literaturii și studiilor culturale și discipline care oferă o pregătire aprofundată în domeniul traductologiei, al lingvisticii spaniole și al practicii traducerii și interpretării, cu aplicație la domeniile interpretării de conferință, al subtitrării și dublajului de material audiovizual (film, producții de televiziune, materiale pentru mediul virtual). Prin îmbinarea echilibrată a disciplinelor de factură teoretică și de cercetare cu cele de natură aplicativă, permite atât orientarea spre studii ulterioare de doctorat, cât și posibilitatea acumulării unor cunoștințe și a unor tehnici de lucru care să susțină profesionalizarea și integrarea imediată în muncă.

Alături de perspectiva istorico-critică asupra literaturii medievale și renaștentiste, am continuat să mă ocup de aprofundarea elementelor de suport teoretic și metodologic pe care se întemeiază cunoașterea operei, în încercarea de a găsi, în raport cu studenții, o formulă care să permită o experiență de lectură în același timp gratifiantă și substanțială. În această direcție se înscriu serii de prelegeri precum *Traducerea ca interpretare, Teorii critice și practici ale interpretării operei, Nașterea ficțiunii – o scurtă istorie polemică* etc.

Cercetarea științifică

I. Una dintre primele direcții de cercetare prezentate în cap II.B.1. al tezei de abilitare este aceea care privește problemele de critică textuală și de cercetare filologică și are drept rezultat volumul intitulat *Introducere în editarea critică a manuscrisului medieval castilian* (EUB, 2013). Cartea este organizată în două secțiuni: prima („Paleografie. Istoria limbii”) se ocupă de codicele manuscris ca obiect arheologic, ca artefact cu valențe culturale multiple, și de codurile grafice care

constituie tot atâtea chei istorice de acces spre ideile pe care le transmite acesta. Capitolele II și IV prezintă istoria și distribuția geografică a sistemelor de reprezentare grafică adoptate de limbile romanice, de la grafiile romane ale perioadei clasice până la grafiile umanistice și cursivele de cancelarie de la începutul secolului al XVI-lea. O atenție specială se acordă, în conformitate cu tendințe foarte actuale ale cercetării paleografice și filologice europene, sistemului grafiei gotice pe care îl adoptă manuscrisele aparținând perioadei de apogeu a culturii livrești castiliano-aragoneze din Evul Mediu, și care are, tocmai datorită acestui fapt, o importanță evidentă în caracterizarea cărții manuscrise ca obiect vizual și ca obiect eidetic.

A doua secțiune („Critica textului și tehnici de editare”) analizează etapele în mod tradițional considerate obligatorii ale cercetării manuscrisului ca vehicul de transmitere a unui conținut de idei. Se dezvoltă atât o ”filosofie” a editării critice (ca sistem de opțiuni privind scopul esențial al recuperării și reabilitării istorico-lingvistice a textului vechi), în funcție de modele autorizate, dar mai ales se explică și se exemplifică o serie de conduite grupate în cele două momente procedurale ale practicii ecdotice: 1. *recensio* (reunirea, colationarea și analiza istorico-genetică a tuturor elementelor care compun familia de mărturii manuscrise ale textului, la care se adaugă, eventual, studiul edițiilor), și 2. *constitutio textus* (stabilirea textului și constituirea aparatului critic).

Deși argumentarea se desfășoară pe un teren marcat de reguli și limitări, cartea conține reflecții și problematizări derivate din experiența concretă de editare a autoarei, precum și o serie de dezbateri deschise în jurul practicilor cunoscute de editare a manuscrisului hispanic având drept rezultat propuneri înnoire a perspectivelor de cercetare, dintre care cele mai semnificative ar fi următoarele:

- o perspectivă comparativă cu delimitări utile privind procedurile de cercetare dedicate, pe de-o parte, manuscrisului unic și, pe de altă, tradițiilor multiple; caracterizarea transcrierii paleografice și a ediției semipaleografice în raport cu editia critică și interpretativă;
- descrierea metodei lachmanniene de editare a codicelor *plurimi*, precum și pledoaria în favoarea perspectivei neo-lachmanniene în abordarea fondului de manuscrise hispanice, care cunosc în general tradiții de aprox. 3-4 mărturii;
- adaptarea prezentării grafice a textului (*dispositio textus*) la particularitățile istorico-lingvistice ale manuscriselor castiliano-aragoneze din ultimele secole medievale. Aceste particularități sunt analizate într-un subcapitol independent, ca elemente care definesc

traducerea din latină într-o limbă romanică, comparându-se limba textului cu norma alfonsina, și ca rezultat al confruntării dintre codul scris, latinizant și conformist, și codul oral în care coexistă variante lexicale și flexionare adiafore multiple.

II. Teza de doctorat *Historia Orientalis de Jacques de Vitry. La traducción castellana existente en el ms. 684 de la Biblioteca Nacional de Madrid* își propune să realizeze studiul filologic și monografic al celei mai vechi variante manuscrise a traducerii castiliene a *Istoriei Orientale*, prima parte din tratatul tripartit cu același titlu al lui Jacques de Vitry (1160-1242), autorul unei importante opere omiletice, legat pontifical în Țara Sfântă, arhiepiscop de Acra și predicator al celei de-a cincea cruciade orientale. Prezența variantei castiliene a tratatului lui Jacques de Vitry în codicele 684 de la BN a Spaniei, cunoscut sub denumirea de „el Toledano romanizado de 1256”, alături de o traducere în limba castiliană a lucrării *De Rebus Hispaniae* a lui Rodrigo Jiménez de Rada (1170-1247), arhiepiscop de Toledo, este semnalată ca atare de inventarele vechi, dar se ignoră identitatea autorului, paternitatea textului și traducerea fiind atribuite lui Jiménez de Rada sau, cum sugerează D. Catalán, activității erudite desfășurate în cancelaria regală a lui Alfonso X în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Varianta castiliană a *Istoriei Orientale* este considerat de mulți hispaniști ca fiind „o încercare nereușită de traducere”, un text pe care erorile (sic!) de limbă îl fac „aproape incomprehensibil” etc. Studiul monografic demonstrează că dificultățile textului, numeroase, dar nu imposibil de soluționate din punct de vedere ecdotic, se înscriu în orizontul unor practici discursive specifice epocii postalfonsine, de intensă căutare a unor repere normative atât în plan lexical, cât și, mai ales, în planul sintaxei castiliene, dominată, cel puțin în cazul traducerilor, de modelul latin al limbii-bază. Această perioadă în care limba castiliană își câștigă statutul de limbă a culturii scrise se reflectă aproape identic în texte precum *Cartea Cavalerului Zifar*, *Sfaturile și pildele adevărate ale regelui Don Sancho* sau în operele lui Juan Manuel. Afinitățile lingvistice de acest fel îndreptățesc opinia că, în ciuda faptului că ceea ce avem la dispoziție este o copie târzie a unei traduceri castiliene rămase nefinalizate, mai bine spus, nefinisate, manuscrisul 684 păstrează mărcile lingvistice ale acestei perioade, având meritul că, spre deosebire de textele evocate, surprinde un aspect mai problematic al acestui proces, permițând o privire asupra etapelor intermediare ale traducerii din latina medievală într-o limbă cu o normă încă instabilă și cu un prestigiu cultural care urmează a se construi, prin intermediul autorității regale.

Studiul monografic stabilește familia de manuscrise și *stemma* originalului latin și traducerii, analizează personalitatea și opera autorului, contextul redactării tratatului, varietatea conținuturilor și relevanța istorică și culturală a acestora (tratatul este, în același timp, o istorie compendiată a cruciadelor până la cruciada a V-a, o amplă geografie politică a Siriei și Palestinei, cu o substanțială secvență de itinerariu pios având drept obiectiv Locurile Sfinte, un tratat de edificare spirituală, un raport privind starea Islamului în primele decenii ale secolului al XIII-lea, o antologie de *miscellanea encyclopedica*).

Mai multe studii publicate după 2010 (dintre care amintim "Sources, autorité et parénèse dans l'*Historia Orientalis* de Jacques de Vitry" și "Alexandre le Grand dans l'*Historia Orientalis* de Jacques de Vitry: sources et contextes") cuprind finalizarea unor direcții de cercetare pe care teza de doctorat nu a făcut decât să le deschidă. În raport cu aceasta, menționăm două categorii de rezultate relevante ale cercetării (prezentate pe larg în cap. B.2.). Cele din prima categorie privesc circumstanța și realitatea operei originale. Este vorba despre studiul complet al surselor privitoare la secvențele de istorie a Crucidelor și de istorie a Islamului, la capitolele enciclopedice și de istorie antică, în acest sens o atenție specială fiind acordată studiul surselor istoriografice și românești privitoare la Alexandru cel Mare; argumentarea relației generative dintre *Historia Orientalis* și istoriile universale din sc. al XII-lea. De asemenea, contribuțiile din această primă categorie se referă la formularea unor ipoteze noi cu privire la biografia autorului și la perioada redactării operei, la clarificarea unor probleme privind cadrul ideologic și pragmatic în care se articulează opera

A doua categorie de rezultate privește traducerea castiliană și difuzarea ei peninsulară, și aici se înscriu: stabilirea tradiției manuscrise a traducerii, în relație cu faptul că *Historia Orientalis* se traduce în limba castiliană în două circumstanțe diferite, a doua subtradiție fiind reprezentată de *Libro Ultramarino*; argumentarea relației pe care traducerea o realizează în spațiul peninsular cu literatura *de recuperatione* prin conexiunea cu *Libro Ultramarino*, dar și cu *Liber Secretorum Fidelium Crucis* de Marino Sanudo Torsello, cunoscută prin două manuscrise realizate în Castilia în sc. al XV-lea; stabilirea și argumentarea relației traducerii cu proiectul istoriografic și politic alfonsin, pornind de la ideea că traducerea prelungește o semnificație parenetică transferabilă, utilizabilă în paradigma hispanică, în contextul politic al anilor 1260-1275. În sfârșit, considerăm ca cea mai importantă contribuție este stabilirea relației dintre traducerea *Istoriei Orientale* și

circumstanțele de traducere și difuzare ale operei lui Jiménez de Rada față de care istoria lui Jacques de Vitry se află într-o relație simbiotică (pp. 57-68).

III. Procesul de legitimare simbolică a puterii regale prin intermediul discursului public pune în evidență o succesiune de modele ideologice prin care se caută soluții la criza de autoritate pe care o traversează lumea hispanică de-a lungul întregului secol al XV-lea: de la regalitatea providențială, de esență divină, la monarhia funcțională structurată în jurul conceptului de rațiune de Stat, trecerea presupune un ansamblu elaborat de concepte și așezarea lor în spațiul public. Dezbaterea trasează un cadru pe care F. Gómez Redondo îl numește, în legătură directă cu epoca Regilor Catolici, ”cadru cultural regale”, un fel de *ordo regis* reprezentând starea de cristalizare a noii doctrine a Statului. Acest model cultural se fundamentează, pe de-o parte, pe apologia puterii regale, iar pe de alta pe o filosofie contractualistă a exercitării puterii, care mimează printre altele obligația regelui de ”a ieși din mușenia” care caracterizează puterea teocratică și de a deveni protagonistul unui act de comunicare, într-un spațiu public încă insuficient conturat.

Literatura epocii pune în evidență diversificarea mijloacelor prin care puterea regală se comunică pe sine în spațiul public, în sens instituțional, dar și în sens privat. În vreme ce semnificațiile discursului public sunt finite, se multiplică registrele comunicării, codurile și seturile de simboluri care transmit aceste conținuturi. Blazonul regal este unul dintre aceste coduri, suficient de criptic încât să nu excludă discursul (apodictic și autoritar), și suficient de comprehensibil încât să nu excludă lecturile individuale (libere și contradictorii).

Dintre studiile dedicate literaturii filosofico-politice din sc. al XV-lea spaniol, cele mai semnificative (”El sermón laudatorio en la Castilla de finales del siglo XV: las grandes apuestas de un género menor”, ”Imagologie royale et identité collective : lectures du blason à l’époque des Rois Catholiques”), sunt analize semiotice ale blazonului regal ca element simbolic (de reprezentare a puterii) și iconic (de reprezentare a persoanei) pe care se întemeiază discursul legitimator și care este premisa a numeroase opere de factură alegorică sau doctrinară, înrudite cu manualele medievale de guvernare (*regimientos de príncipes*), dar și cu dialogurile platonice asupra funcționării optime a cetății. Operele în discuție sunt puțin cunoscute (*Libro de los Pensamientos Variables* de Pedro Gracia Dei, *Razonamiento de las reales armas* de Antonio de Villalpando, *Sermón trobado sobre las armas del rey don Fernando* de Fray Íñigo de Mendoza și el *Sermón en alabanza de los Reyes Católicos por la conquista de Granada* al lui Pedro González

de Mendoza), și sunt puse în valoare din perspectiva complexității semiotice a vocilor și a factorilor de comunicare care se situează la intersecția dintre mai multe paradigme culturale.

Dincolo de variabilele multiple pe care lectura acestor texte le pune în valoare, important rămâne faptul că ele derivă dintr-o cultura politică care delimitează un spațiu public din ce în ce mai amplu, în care schimbul de idei devine din ce în ce mai articulat și mai complex. Lectura blazonului trimite spre imaginea sintetică a unui model monarhic definit de alianța dintre arme și litere, dintre rațiunea de Stat și validarea subiectivă a existenței, trăsături care caracterizează atât epoca Regilor Catolici cât și idealul renașcentist al principatului universal.

Proiecția carierei academice și a activității de cercetare

În perioada următoare, îmi propun să continui să lucrez în direcțiile pe care le-a stabilit evoluția de până acum a carierei mele academice și de cercetare, și să acționez pentru a întări poziția disciplinelor din sfera literaturii în interiorul programelor de master și de doctorat, punând la dispoziția studenților interesați resurse didactice și competențe de cercetare în domeniile în care eu însămi lucrez sau în domenii conexe. De asemenea, voi încerca să structurez proiecte de lucru cu participare multiplă și să utilizez proiectele individuale pe care le am în vedere în perioada următoare pentru a promova modele procedurale transferabile la alte proiecte individuale. Iată câteva dintre aceste proiecte:

-Voi finaliza ediția critică a *Cărții de dincolo de mare (Libro Ultramarino)* - ms. 3013 de la Biblioteca Națională. Tratatul este structurat în jurul unei traduceri târzii a aceleiași *Istoriei Orientale* a arhiepiscopului Acrei și conține interpolări ale cărții de călătorii a lui Odorico din Pordenone, o analiză a creștinismului oriental și o pledoarie în favoarea refacerii unității bisericii creștine. Textul are o valoare specială pentru că ilustrează poziția mediilor umaniste castiliene față de evenimentele din contextul Conciliului Basel-Ferrara (unde vor fi prezente figuri importante de intelectuali castilieni, precum Alfonso de Cartagena sau Juan de Segovia).

-Un proiect colectiv de anvergură este realizarea, în colaborare cu Editura Polirom, în interiorul Bibliotecii Medievale, a unei serii de texte reprezentative de gândire etico-politică hispanică. O primă secțiune de patru volume ar fi dedicată tratatelor de doctrină cavalerescă, opere de o factură specială care particularizează prin valoare și cantitate Renașterea timpurie spaniolă. Primul volum va fi finalizat înainte de sfârșitul anului 2018 și va cuprinde o ediție critică

a textului castilian al *Cărții Blazonului* de Don Juan Manuel, o traducere cu aparat critic urmate de o anexă în care va apărea traducerea *Cărții Ordinului Eșarfei Castiliei* redactată în cancelaria lui Alfonso XI, în 1332.

- În relație cu studiile reunite în volumul *Ficciones de la identidad a finales del Medioevo hispánico*, îmi propun să continui analiza modului în care se structurează discursul intelectual asupra ființei colective și asupra proiecției etico-politice de bine comun, prin mijlocirea unei dialectici complexe în care se implică simultan tradiția teologică și valorile umanismului european, dar și o practică individuală și socială a desăvârșirii de sine, cuprinsă în ideea de *self-fashioning* promovată de S. Greenblatt. Această problematică va face obiectul studiului intitulat *Zei fără chip. Discursul ideologic în Renașterea hispanică*, pe care sper să-l finalizez în 2019.

- În cadrul instituțional al Centrului de Studii Medievale, voi propune desfășurarea unor proiecte de colaborare cu Rețeaua de Studii Medievale a Facultății de Filologie a Universității din Santiago de Compostela în jurul tematicii complexe a literaturii principilor, proiect căruia i se vor alătura și specialiști în literatura română veche.

2. Résumé de la thèse d'habilitation à diriger des recherches

La thèse d'habilitation par laquelle je sollicite à la communauté universitaire la concession du droit de conduire des thèses de doctorat en littérature espagnole trouve son point de départ dans la présentation synthétique de mes contributions scientifiques les plus importantes, avec leurs éléments d'originalité, avec les résultats les plus significatifs de ces recherches diffusés par le biais de plusieurs publications, conférences, traductions, etc. On ajoute à la dimension scientifique de l'activité, les aspects essentiels du travail d'enseignant universitaire auquel je me suis dédiée pendant presque trois décennies.

L'activité didactique

Comme le suggèrent les contenus concrets et les étapes de l'évolution académique de l'auteur, la dimension de la recherche se trouve dans une relation consubstantielle avec les projets et le travail mené à bout dans le domaine de l'enseignement universitaire, et les deux dérivent de l'orientation vers l'étude de la philologie romane et de la culture des textes de l'occident latin, plus spécifiquement, vers l'étude des littératures hispaniques appartenant au Moyen Age et à la Renaissance. Cette étape de la formation académique, qui englobe la période consacrée à la préparation de la thèse de doctorat sous la direction de Mme la prof. Sanda Ripeanu, a supposé plusieurs cycles de recherche dans les bibliothèques et les universités d'Espagne, soutenues par des bourses MAE- AECI, au cours desquels j'ai acquis des compétences essentielles dans les champs de la paléographie de lecture et de la critique des textes, de l'histoire de la langue castillane, de l'histoire littéraire et intellectuelle du Moyen Age et de la culture hispanique médiévale en général.

La thèse de doctorat intitulée '*Historia Orientalis*' de Jacques de Vitry. *La traduction castillane du Ms 684 de la Bibliothèque Nationale de Madrid* finalisée en 2000 dont la soutenance a eu lieu en 2001 est devenue le point de départ pour l'ensemble de mon activité de recherche, avec des développements ultérieurs qui sont présentés dans le chapitre II.B. de la thèse. En même temps, l'orientation méthodologique et épistémologique de ma recherche allait se refléter dans le travail d'enseignant, une activité certifiée par le fait d'avoir dirigé, au cours des deux dernières décennies, plusieurs projets individuels, mémoires de licence et de Maîtrise, mais surtout par le

volume, la variété et la qualité des cours proposés et soutenus dans les programmes du premier niveau d'études universitaires, la licence ès lettres, et dans les programmes de maîtrise que j'ai conçus et homologués ou à la construction desquels j'ai participé activement.

Par conséquent, en dehors du fait qu'une partie importante de mon travail de conception et d'enseignement s'est matérialisée dans des interventions pour adapter le contenu et la conception des cours de littérature offerts au premier niveau de licence, en fonction des changements successives que les politiques universitaires ont connu dernièrement, je pense que l'expression la plus créative de cette activité se reflète dans les cours optionnels (*Le rêve au Moyen Âge hispanique, De l'éthique et de la politique dans la littérature chevaleresque*), tout comme dans les cours intégrés dans les programmes de maîtrise, tel que le Master en Études Médiévales (*Orient et Occident: connaissance et représentation de l'altérité, La fin du Moyen Âge*) et le Master en Études Hispaniques (*Introduction à l'édition critique du manuscrit médiéval castillan, Fictions de l'identité à la fin du Moyen Age hispanique*). Ces cours ont les mêmes titres que les livres de soutien publiés à UB en 2013. Le programme de second cycle d'Études Hispaniques que nous avons accredité en 2017 est un projet académique qui a le mérite de mettre ensemble des disciplines appartenant au champ de littérature et des études culturelles, à côté des disciplines qui offrent une préparation approfondie dans le domaine de la traductologie, de la linguistique espagnole appliquée, qui offrent des pratiques de traduction et d'interprétation de conférence, des ateliers de sous-titrage et de doublage de matériel audiovisuel (cinéma, productions de télévision, des matériaux pour l'environnement virtuel).

En suivant une ligne parallèle à la perspective historique et critique sur la littérature médiévale et de la Renaissance, j'ai continué à approfondir les aspects théorique et méthodologique sur lesquels repose la connaissance de l'œuvre, dans le but de trouver une formule pour que l'expérience de lecture faite par les étudiants soit en même temps gratifiante et substantielle. Dans cette direction, j'ai proposé des cours tels que *La traduction en tant qu'interprétation, Théorie critique et pratiques de l'interprétation, La naissance de la fiction - une courte histoire polémique*, etc.

La recherche scientifique

I. L'une des premières directions de recherche présentées dans le chapitre II.B.1. de la thèse d'habilitation est celle qui regarde les problèmes de la critique textuelle et de la recherche

philologique, ayant comme résultat le livre *intitulé Introduction à l'édition du manuscrit médiéval castillan* (EUB, 2013). Le livre est organisé en deux sections: la première (« Paléographie. Histoire de la langue ») regarde le codex manuscrit comme objet archéologique, comme un artefact aux significations culturelles multiples, et aussi des codes graphiques qui constituent autant de moyens d'accès vers le contenu des idées transmis par le texte. Le IIème et le IVème chapitre présentent de l'histoire et la répartition géographique des systèmes graphiques adoptés par les langues romanes, depuis les graphies des textes des romains classiques aux écritures humanistes et aux cursives de chancellerie en début du XVIe siècle. Une attention particulière est accordée conformément aux tendances actuelles de la recherche paléographique et philologique européenne au système de l'écriture gothique avec son symbolisme visuel particulier. Il s'agit de la graphie adoptée par les manuscrits appartenant au moment d'apogée de la culture livresque castillane et aragonaise du Moyen Âge, et pour cela même ayant une importance indéniable dans la caractérisation du livre manuscrit en tant qu'objet visuel et en tant qu'objet eidétique.

La deuxième section (« Critique textuelle et techniques de l'édition ») analyse les étapes traditionnellement considérées comme étant obligatoires pour la recherche sur les manuscrits en tant que moyens de transmission d'un contenu conceptuel. On y développe une «philosophie» de l'édition critique (en tant qu'ensemble d'options sur l'objectif essentiel de la récupération et de la réhabilitation historico-linguistique du texte ancien) en relation critique avec les modèles autorisés, mais cette partie du livre illustre avant tout une série de comportements regroupés dans les deux moments procéduraux de la pratique ecdotique: 1. la *recensio* (la réunion, la collation et l'analyse historique et génétique de tous les éléments qui composent la famille des manuscrits qui transmet un certain texte, à laquelle on ajoute, si c'est le cas, l'étude des éditions), et 2. la *constitutio textus* (l'établissement du texte dans la forme destinée au lecteur concret et la mise en place de l'appareil critique).

Bien que l'argumentation soit effectuée sur un terrain marqué par des règles et des limites, le livre contient des réflexions et de questionnement dérivés de l'expérience concrète que l'auteur a emportée en tant qu'éditeur de manuscrits. En même temps, on ouvre une série de débats sur les pratiques communes de l'édition des manuscrits hispaniques ayant comme résultat quelques tentatives de renouvellement de la recherche, parmi lesquels, les plus significatifs seraient les suivants:

- une perspective comparative avec la délimitation des procédures dédiées à l'examen d'une part, du manuscrit unique et, d'autre part, de la tradition multiple; la caractérisation de la transcription paléographique et de l'édition semi-paléographique par rapport à l'édition critique et interprétative;
- la description de la méthode lachmannienne concernant l'édition des *codices plurimi* et le plaidoyer en faveur de la perspective néo-lachmannienne dans le traitement des traditions manuscrites hispaniques d'environ 3 ou 4 témoignages;
- l'adaptation de la présentation graphique du texte (*textus dispositio*) aux particularités historiques des manuscrits castillans et aragonais des derniers siècles médiévaux, regroupé dans des catégories chronologiques et contextuelles bien délimitées. Les traits particuliers du notre manuscrit sont analysés dans un chapitre indépendant et dans cette liste on trouve des aspects qui découlent de la traduction du latin dans une langue romane, d'autres particularités ressortent de l'examen de la langue du texte par rapport à la norme (tentative) mise en circulation par les travaux du Roi Savant. Un critère aussi important pour décrire les particularités de la langue du manuscrit découle de la confrontation entre le code écrit, latinisant et conformiste, et le code orale où coexistent plusieurs variantes adaphores, lexicales et flexionnaires.

II. La thèse de doctorat intitulée *Historia Orientalis de Jacques de Vitry. La traduction castillane du ms. 684 de la Bibliothèque Nationale de Madrid* avait pour objectif l'étude philologique et monographique du plus ancien manuscrit contenant la traduction castillane de *l'Histoire Orientale*, la première partie du traité tripartite avec le même titre de Jacques de Vitry (1160-1242), auteur d'une œuvre homilétique importantes, légat pontifical en Terre Sainte, archevêque d'Acre et prédicateur de la cinquième croisade orientale. La présence de la variante castillane du traité de Jacques de Vitry dans le codex 684 de la BN de l'Espagne, connu comme « el Toledano Romanzado de 1256 », dans la proximité de la traduction en castillan de l'œuvre *De Rebus Hispaniae* dont l'auteur est Rodrigo Jiménez de Rada (1170-1247), archevêque de Tolède, est enregistrée par les inventaires plus anciens du XVIIIe et du XIXe siècle ils ignorent l'identité de l'auteur, et ils attribuent la paternité du texte ou la traduction aussi à Jiménez de Rada. En 1964 D. Catalan suggère une relation avec l'activité érudite qui se déroule dans la chancellerie royale d'Alphonse X dans la seconde moitié du XIIIe siècle. La traduction castillane a été considérée par

beaucoup de philologues comme «une tentative de traduction échouée », un texte rendu «presque incompréhensible» par les erreurs (sic !) de langue, etc. L'étude monographique vise à démontrer que les difficultés du texte, nombreuses, mais pas impossible à résoudre du point de vue philologique, s'inscrivent dans l'horizon de pratiques discursives érudites qui caractérisent la fin du XIIIe siècle. C'est un moment d'intenses recherches visant la configuration d'une norme lexicale et plus notamment des recherches en termes de syntaxe du castillan, dominé, au moins dans le cas des traductions du latin, par le modèle de la langue-base. Cet époque où le castillan gagne le statut de langue de la culture écrite se reflète de manière presque identiques dans des textes comme *Le Livre du Chevalier Zifar*, *Les Conseils et les Exemples vrais du roi Don Sancho* ou les œuvres de Juan Manuel. Les affinités linguistiques qui s'établissent entre ces textes justifient le point de vue que, en dépit du fait que ce que nous avons à disposition est une copie tardive d'une traduction inachevée, ou plutôt en brouillon, le manuscrit 684 conserve les marqueurs de la langue spécifique de cette période, ayant le mérite que, tout autre que les textes évoqués, surprend un aspect plus subtile du processus, puisqu'il permet un aperçu de l'une des étapes intermédiaires de la traduction du latin médiéval dans une langue dont la norme est encore instable et dont le prestige culturel est à construire, soutenu peut-être par l'autorité du Roi Savant.

L'études monographiques traite de la tradition manuscrite de l'original latin, de la figure de l'auteur, des circonstances de la rédaction du traité, de la variété des contenus et de leur signification historique et culturelle (le traité est en même temps une histoire des croisades jusqu'à la cinquième, une description générale de la Syrie et de la Palestine, avec une séquence importante ayant la forme d'un itinéraire de dévotion vers les Saints Lieux, un traité d'édification spirituelle, un rapport sur l'état de l'islam dans les premières décennies du XIIIe siècle, un recueil de *miscellanea encyclopedica* etc.).

Plusieurs études publiées depuis 2010 (parmi lesquels et "Sources, autorité et parénèse dans *l'Historia Orientalis* de Jacques de Vitry" et "Alexandre le Grand dans *l'Historia Orientalis* de Jacques de Vitry: sources et contextes") comprennent l'achèvement de certaines directions de recherche sur lesquelles la thèse de doctorat n'e s'est pas suffisamment arrêtée. À cet égard, nous mentionnons deux catégories de résultats de recherche que nous considérons pertinents (présentés en détail au chapitre B.2.). Ceux qui appartiennent à la première catégorie se rattachent au paradigme de l'œuvre originale. Il s'agit de l'étude complète des sources concernant des séquences consacrées à l'histoire des croisades, à l'histoire de l'islam, aux chapitres encyclopédiques et

d'histoire ancienne, et cet égard un accent particulier a été mis sur l'étude des sources historiographiques et romanesques des faits d'Alexandre le Grand. On y ajoute l'argumentation de la relation générative entre l'*Historia Orientalis* et les histoires universelles du XIIème siècle. En outre, les contributions de cette première catégorie concernent la formulation de nouvelles hypothèses sur la biographie de l'auteur et sur la période où il a rédigé son œuvre, avec le but de clarifier les questions concernant le travail d'articulation idéologique et pragmatique du texte à son contexte.

La deuxième catégorie de résultats regarde la traduction castillane et la diffusion dans la Péninsule, et à cet égard il faut mentionner: l'établissement de la tradition manuscrite à laquelle appartient la traduction, par rapport au fait que l'*Historia Orientalis* se traduit en castillan dans deux circonstances différentes, la seconde sou-tradition étant représentée par le *Libro Ultramarino*; la postulation argumentée de la relation complémentaire qui s'établit entre cette traduction et la littérature *de recuperatione Terre Sancte*, à travers le *Liber Secretorum Fidelium Crucis* de Marino Sanudo Torsello, diffusé par deux manuscrits copiés en Castille, au XVème siècle ; la postulation de la relation entre cette traduction et le projet culturel et politique du Roi Savant, en partant de l'idée que la traduction prolonge une signification parénétiqque, qui est celle de l'originale rédigé en 1224-1228, mais qui est parfaitement fonctionnelle dans le contexte idéologique de la monarchie castillane entre 1260 et 1275. À mon avis, la contribution la plus importante est la clarification de la relation entre la traduction de l'*Histoire Orientale* et les circonstances dans lesquelles se réalisent la traduction et la diffusion de l'œuvre latine de Rodrigo Jiménez de Rada, puisque entre les deux on peut dire, à en juger par la contiguité de manuscrits, qu'il existe une véritable symbiose (pp. 57-68).

III. Le processus de légitimation symbolique du pouvoir royal par le discours public révèle une succession de modèles idéologiques qui cherchent des solutions à la crise d'autorité à laquelle est confronté le monde hispanique du XVème siècle : de la royauté providentielle et d'essence divine, vers la monarchie fonctionnelle structurée autour du concept de raison d'Etat, la transition implique un ensemble de concepts élaborés et leur installation dans l'espace public. Le débat esquisse un cadre que F. Gómez Redondo appelle, en liaison directe avec l'époque des Rois Catholiques, "la culture de la royauté", une sorte de *ordo regis* qui représentent la cristallisation de la nouvelle doctrine de l'État. Le modèle repose, d'une part, sur l'apologie du

pouvoir royal, et de l'autre, sur une philosophie contractuelle relative à l'exercice du pouvoir, une philosophie qui simule, entre autres choses, l'obligation du roi, pour ainsi dire, "de sortir du mutisme" qui caractérise le pouvoir théocratique et de devenir le protagoniste d'un acte de communication, dans un espace public encore insuffisamment défini.

La littérature de cette période met en évidence la diversification des moyens par lesquels le pouvoir royal se communique soi-même dans l'espace public, au sens institutionnel, mais aussi dans le sens privé. Tandis que les significations du discours public sont finies, les registres de la communication, les codes et les symboles qui véhiculent ces contenus se multiplient énormément. Le blason royal est l'un de ces codes, suffisamment cryptique pour ne pas exclure la parole (apodictique et autoritaire), et suffisamment compréhensible pour ne pas exclure les lectures subjectives (libres et contradictoires).

Parmi les études que j'ai consacrées à la philosophie politique du XVème siècle espagnol, les plus significatifs (« El sermón laudatorio en la Castilla de finales del siglo XV: las grandes apuestas de un género menor », « Imagologie royale et identité collective : lectures du blason à l'époque des Rois Catholiques »), sont des analyses sémiotiques des armoiries royales comme élément symbolique (la représentation du pouvoir) et iconique (la représentation de la personne) sur lequel repose l'idéologie de la légitimation et qui est la prémisse de nombreuses œuvres de facture allégorique ou didactique, semblables aux manuels médiévaux du bon gouverneur (*regimientos de principes*), mais aussi avec les dialogues platoniques sur le fonctionnement optimal de la communauté. Les œuvres en question sont peu connues (*Libro de los pensamientos variables* de Pedro Gracia Dei, *Razonamiento de las reales armas* de Antonio Villalpando, *Sermón trovado sobre las armas del rey don Fernando* de fray Íñigo de Mendoza et *Sermón en alabanza de los Reyes Católicos por la conquista de Granada* de Pedro González de Mendoza), et elles sont mise en valeur en raison de la complexité sémiotique des voix et des systèmes de signes qui s'entremêlent dans l'argumentation et qui, à leur tour, se trouvent au carrefour de plusieurs paradigmes culturels.

En dehors des multiples variables que la lecture des textes pourrait découvrir, les deux textes, comme beaucoup d'autres de cette période, dérivent d'une culture politique qui délimite un espace public de plus en plus ample où l'échange des idées devient de plus en plus articulé et complexe. La lecture du blason renvoie précisément vers cette image synthétique de l'alliance entre les armes

et les lettres, entre la raison d'état et la validation subjective de l'existence, qui caractérisent l'action politique à l'époque des Rois Catholiques et, en même temps, l'idéal de la monarchie universelle.

Directions d'évolution à l'avenir de la carrière universitaire et du travail de recherche

Dans la période suivante, j'ai l'intention de continuer à travailler dans les directions que déjà établies par l'évolution de ma carrière académique et de recherche, et d'agir pour renforcer la position des disciplines du domaine de la littérature dans les programmes de Master et Doctorat en mettant à la disposition des étudiants intéressés des ressources et des compétences de recherche dans les domaines où je travaille moi-même ou dans des domaines connexes. J'essaierai également de structurer des projets à participation multiple et d'utiliser mes projets individuels pour mettre en évidence des modèles procéduraux transférables au bénéfice d'autres projets individuels. Voici certains de ces projets:

Je vais finaliser l'édition critique du *Livre de l'au-delà de la mer (Libro Ultramarino)* - ms. 3013 de la Bibliothèque nationale. Le traité est structuré autour d'une traduction tardive de la même Histoire Orientale de l'archevêque Acre; il contient des interpolations du livre de voyage d'Odorico de Pordenone, une analyse du christianisme oriental et un plaidoyer en faveur du rétablissement de l'unité de l'église chrétienne. Le texte est d'une valeur particulière car il illustre la position des humanistes castillans envers les événements qui se produisent dans la proximité du Conseil de Bâle-Ferrara (où quelques intellectuels castillans importants, comme Alfonso de Cartagena et Juan de Segovia, y seront présents).

Un projet collectif d'une certaine envergure serait la réalisation, en collaboration avec la maison d'édition Polirom, à l'intérieur de la Bibliothèque Médiévale, d'une série de volumes réunissant la pensée éthique et politique hispanique des derniers siècles médiévaux. Une première ensemble de quatre volumes serait consacré aux traités sur la doctrine, qui constituent une typologie littéraire tout à fait spéciale et qui, par la valeur et par la quantité, particularise la première Renaissance espagnole. Le premier volume sera achevé avant la fin de 2018 et comprendra une édition critique du texte castillan du *Livre du Blason* de Don Juan Manuel, une traduction roumaine annotée, suivie d'une annexe avec la traduction du *Livre de l'Ordre de l'Écharpe de Castille* rédigé à la cour d'Alfonso XI, en 1332.

Dans une relation directe avec les études les études comprises dans volume *Ficciones de la identidad a finales del Medioevo hispánico*, je propose de poursuivre l'analyse de la structure du discours intellectuel sur l'être collectif et sur la projection éthique et politique commune, à travers la dialectique complexe elle implique simultanément la tradition théologique et les valeurs de l'humanisme européen, mais aussi une pratique individuelle et sociale du perfectionnement de soi, consistante avec l'idée de *self-fashioning* appartenant à S. Greenblatt. Ces questions seront débattues dans l'étude intitulée *Les Dieux sans visage. Le Discours idéologique dans la renaissance hispanique* que je voudrais achever vers la fin de 2019.

Dans le cadre institutionnel du Centre d'Études Médiévales, j'ai proposé le développement d'un projet de collaboration avec le Réseau d'Études Médiévales de la Faculté de Philologie de l'Université de Santiago de Compostela sur le sujet complexe de la littérature des princes qui inclura des spécialistes dans la littérature roumaine pre-moderne.

